

Författare: Kajsa Althén och Fredrik Petterson

Stor okunskap om hivtestning bland landets vårdcentraler

Vid en rundringning till 28 vårdcentraler i tre städer i Sverige uppvisar många en stor okunighet i handläggningen och bemötandet av en person som vill göra ett hivtest. Bristerna innebär att vårdcentralerna inte följer lagar och föreskrifter. Patienter får därmed inte den möjlighet till vård och behandling som de har rätt till. Undersökningen genomfördes 2011.

– Det har vi inte resurser till.

Så kan det låta när man kontaktar vårdcentraler runt om i landet för att undersöka möjligheterna att göra ett hivtest. Testerna ska enligt Smittskyddslagen vara kostnadsfria, men flera hävdade att testet inte är gratis utan att det kostar 100-250 kr för ett läkarbesök. Flera vårdcentraler hänvisade vidare till närmaste infektionsklinik som i sin tur hänvisade tillbaka till vårdcentralen.

Enligt Smittskyddslagen ska den som vill göra testet kunna göra detta kostnadsfritt och på valfri vårdcentral. Om man vill testa sig anonymt ska man kunna göra det, men samtliga vårdcentraler utom en uppgav att det inte var möjligt. ”Du måste först uppge ditt personnummer för oss men sen kan du vara anonym” var en återkommande kommentar. Andra reaktioner var att de aldrig hört talas om anonym testning och att man måste vara listad för att träffa läkare och då behövs personnumret.

Undersökningen bygger på ett urval av tolv vårdcentraler i Stockholms län, samt åtta vardera i Västerbottens län och Region Halland. Syftet var att studera bemötandet och möjligheterna att göra ett hivtest i en storstad samt i två mindre regioner. Vid rundringningen till vårdcentralerna har uppringaren uppgivit att man vill göra ett hivtest. Utifrån bemötandet ställdes följdfrågor om möjlighet att vara anonym och vad testet kostar.

Resultatet är ett överlag hjälpsamt och trevligt bemötande i kontakten med vårdcentralerna. Alla vårdcentraler i Stockholms län uppger att de kan erbjuda möjligheter till hivtestning. Vårdcentralerna i Region Halland och Västerbottens läns landsting hänvisar i de flesta fallen till infektionsmottagningen i Halmstad respektive Umeå.

På Infektionskliniken i Umeå görs hivtester och dit kan man komma utan att ha bokad tid. De erbjuder även möjlighet att ta testet anonymt. I Halmstad däremot är Infektionskliniken endast en vårdavdelning och erbjuder ingen provtagning. Kliniken hänvisar istället tillbaka till vårdcentralerna.

Frågorna när det gäller kostnader för läkarbesöket och möjligheten att vara anonym vid testning för hiv möttes generellt med stor okunskap. Som patient kan man därmed få helt felaktig information om sina rättigheter.

– Jag har jobbat med hiv-rådgivning sedan 1990 och tyvärr känner jag igen bristerna och okunskapen, säger Peder Ahlin, hiv-rådgivare och psykoterapeut på Noaks Ark. Organisationen Noaks Ark bedriver stödverksamhet för hivpositiva och deras anhöriga men de erbjuder även möjligheter till testning och rådgivning. Peder Ahlin säger att han nästan varje vecka pratar med personer som ringer till dem för rådgivning och som uppger att de haft problem med att ta hivtest på sin vårdcentral eller ungdomsmottagning.

– På en del sätt har det faktiskt blivit sämre med åren och om det är möjligt brukar vi avråda från att göra hivtester på vårdcentral eftersom det finns så stora brister.

Han menar att det kan vara flera faktorer till bristerna och okunskapen. En kan vara att enskilda personer inte känner till rutinerna vid hivtestning. Vidare kan det bero på att cheferna inte följer upp det ansvar de har och ser till att personalen är utbildad och har aktuell kunskap.

– Men det kan också vara så att det kan upplevas lite känsligt att prata om sex och hiv och att man då gärna hänvisar någon annanstans, säger Peder Ahlin.

Smittskyddsläkarna har yttersta ansvaret

Hiv-infektion är en så kallad allmänfarlig sjukdom och faller under smittskyddslagen. I lagen regleras den enskilda patientens rättigheter och skyldigheter. Där finns även regler för sjukvårdens uppgifter och ansvar för vård och testning.

Enligt Smittskyddslagen har en person som misstänker sig vara smittad av hiv en skyldighet att snarast möjligt testa sig. På större orter finns sex- och samlevnadsmottagningar, så kallade Sesamkliniker, som är inriktade på hiv och könssjukdomar och dit kan man vända sig för att göra hivtest. För många, i både städer och på mindre orter, är dock vårdcentralen det självklara valet.

I informationen från Vårdguiden hänvisar man till möjligheten och rätten att kostnadsfritt och anonymt hivtesta sig på valfri vårdcentral. Ingen vårdcentral har rätt att neka den som söker att testa sig.

– Med några års mellanrum har den här frågan om hivtestning kommit upp, säger Anders Alexandersson, jurist med inriktning på smittskyddsfrågor på Socialstyrelsen. I Sverige är det Socialstyrelsen som har det övergripande tillsynsansvaret för sjukvården, där hivtestning ingår.

Han berättar att det för några år sedan kom fram att många kliniker inte kände till regelverket och hade bristande rutiner vid hivtestning.

– Vi utformade då ett meddelandeblad som sändes ut till alla kliniker via smittskyddsläkarna. De har det yttersta ansvaret för att klinikerna får den information de behöver.

Han säger att Socialstyrelsen i dagsläget inte planerar några nya åtgärder utan det är upp till smittskyddsläkarna i varje landsting att agera.

Enligt Mats Erntell, smittskyddsläkare i Region Halland, har vårdcentralerna uppdraget att ta hand om personer som vill hivtesta sig. Vårdpersonalen har dock en formell rätt att hänvisa eller remittera patienten vidare om de inte anser sig ha rätt kompetens.

– Då en person misstänker sig vara hivinfekterad är det också rimligt att risken finns för andra sexuellt överförbara sjukdomar. Vår policy är att remittera patienten till en av våra två STD-mottagningar för rådgivning och adekvata tester, säger Mats Erntell.

Alla besök på STD-klinikerna (kliniker för sexuellt överförbara sjukdomar) i Halland är kostnadsfria för patienterna och hivtesterna ska vara kostnadsfria på vårdcentralerna. STD-klinikerna erbjuder anonym testning också om patienten vill.

– Regionens ekonomiska system kan göra att vårdcentralerna tvekar inför testerna och istället hänvisar till specialklinikerna, säger Mats Erntell. Vårdcentralerna betalar för testerna ur egen kassa och är därför noga med att patienten är listade hos dem.

Mats Erntell påpekar ändå att det är viktigt att de lagar och riktlinjer som finns följs och att han som smittskyddsläkare arbetar för att vårdpersonalen har rätt kunskap och rutiner.

I Stockholms läns landsting, det län i landet där flest nya hiv-fall rapporteras, är Ingela Berggren biträdande smittskyddsläkare. Hon tror att det mycket väl kan vara så att vårdpersonalen inte känner sig tillräckligt kompetent när det gäller hiv och andra sexuellt överförbara sjukdomar. Vårdcentralerna har inte tid och rutiner för smittspårning och ofta stor personalomsättning. Därför överlåter man gärna uppgifterna till specialiserad personal.

– Vi utbildar de smittskyddsansvariga varje år och åker runt till länets vårdcentraler för att motivera personalen när det gäller hivtestning.

På frågan om hon anser att reglerna bör ändras och att all hivtestning bör ske på Sesam- eller STD-kliniker svarar Ingela Berggren:

– Nej, det kommer inte att ändras. Det ligger på primärvårdens ansvar att genomföra testerna och vi inom smittskyddet får fortsätta arbeta för att personalen har den kompetens som behövs, säger hon.

Testerna ska vara lättillgängliga

Smittskyddslagen säger att hivtest och besök hos läkare ska vara gratis. Hiv-mediciner är kostnadsfria och patienten har rätt att ta testet anonymt. Det innebär att man får ett reservnummer istället för att uppge sitt personnummer. Om testsvaret är negativt antecknas detta i reservnumrets journal. Är svaret positivt gäller inte anonymiteten längre utan diagnosen antecknas under det riktiga personnumret.

På Smittskyddsinstitutet, SMI, finns Enheten för hivprevention och sexuell hälsa. Här har man det nationella ansvaret att bedriva preventionsinsatser över hela landet. För att uppnå framgång måste personer både ha kunskap om hiv men även ha tillgång till testning.

– Hiv-testning måste finnas lättillgängligt i samhället och möta de testningsbehov som finns. Det kan inte bara ske via specialistmottagningarna utan också inom primärvården som har en bredare och större kontaktyta mot allmänheten än vad specialiserade infektions- och STI-mottagningar har, säger Torsten Berglund, utredare på SMI.

– Det är mycket beklagligt att det finns personal på vårdcentralerna som fortfarande inte har rutiner för hivtestning och som saknar kunskap om lagen som säger att anonym testning ska kunna genomföras om patienten vill.

Rätten till anonym provtagning innebär ett undantag i patientdatalagen och gäller endast hiv. Denna möjlighet kom till under 1980-talet för att inte personer skulle välja att avstå från testning av rädsla för att stigmatiseras för exempelvis sin sexuella läggning.

Men är denna rättighet viktig i dagens samhälle eller har den spelat ut sin roll?

– För enskilda individer kan anonymiteten säkert fortfarande vara betydelsefull eller till och med avgörande för om man ska våga testa sig, säger Torsten Berglund.

Han menar att bakgrundsfaktorer som religion och etniskt ursprung kan spela roll beroende på tabun eller stigma som kan omge inte bara hiv-infektionen utan även homosexualitet, sex utanför/före äktenskapet eller missbruk. Möjligheten till anonyma

och kostnadsfria hivtester är även något som betonas av flera internationella organisationer, däribland WHO.

– Det är därför viktigt att möjligheten till anonym testning finns och att mottagningar som utför hivtest har fungerande rutiner för detta, oavsett hur många personer som vill utnyttja denna möjlighet, säger Torsten Berglund.

Antalet nya fall ökar

I Sverige lever idag cirka 5300 personer med hiv. Under första halvåret 2011 anmäldes 237 nya fall i Sverige varav cirka 30 procent är kvinnor. Sedan år 2000 har antalet nyupptäckta hiv-diagnoser ökat något för varje år. De flesta nydiagnosticerade är immigranter som smittats i sitt hemland, främst genom heterosexuella kontakter. Män som har sex med män är den vanligaste smittvägen för de som smittas i Sverige.

Under 2012 är det 30 år sedan den första personen diagnostiserades med hiv i Sverige. I början av sjukdomens historia fanns inga botemedel och många hivsmittade utvecklade aids och avled. Sedan 1996 har effektiva läkemedel, så kallade bromsmediciner, gjort att hiv-diagnosen inte längre är en dödsdom. Hiv har dock fortsatt att omgärdas av tystnad och få berättar öppet om sin sjukdom. Kopplingen till sex gör sjukdomen svår att prata om.

I den nationella handlingsplanen för hivprevention från 2005 har riksdagen satt upp som mål att minska antalet nya fall av hiv. Fram till år 2016 ska antalet halveras. För att denna målsättning ska uppnås anser riksdagen att samtliga aktörer, som myndigheter, organisationer och hälso- och sjukvården, samarbetar. Här har landets vårdcentraler en viktig funktion att fylla. Men vår undersökning visar att om sjukvården ska uppfylla smittskyddslagens krav så behövs återkommande information till anställda inom primärvården när det gäller rutiner runt hiv-testning.

– Myndigheter och politiker anser att den mesta provtagningen ska ske på vårdcentraler men i praktiken fungerar inte det, säger Peder Ahlin på Noaks Ark.

Han menar att det är väldigt viktigt att dessa brister uppmärksammas, inte för att peka ut personalen utan för att se till att de har just den kunskap som behövs för att hjälpa personer som kommer för test och rådgivning.

Resultat av rundringningen till 28 vårdcentraler i Sverige

	Stockholms län	Region Halland	Västerbottens län
Erbjuder hivtest	12*		
Hänvisar till annan mottagning		8	8
Erbjuder anonymt test	0	0	0
Anger att testet är kostnadsfritt	5	2	3

* Erbjuder test ifall man är listad på vårdcentralen, annars hänvisas man vidare till test på STD-mottagning

Fakta hiv i Sverige 2010

- Drygt 5300 personer lever med diagnosen hiv
- 456 personer fick diagnosen under 2010
- 217 personer smittades vid heterosexuella kontakter
- 122 smittades vid sex mellan män
- Övriga smittvägar är intravenöst missbruk, barn som smittats vid graviditet eller förlossning samt ett antal där smittvägen är okänd
- De flesta som smittas utomlands har varit bosatta i eller besökt Asien (främst Thailand) eller afrikanska länder söder om Sahara
- Ökad risk för smitta ses hos immigranter från högriskområden (se ovan), homosexuella män och intravenösa missbrukare
- 37 år är medianåldern hos de som diagnostiseras med hiv
- Sedan de första fallen 1982 har 2045 personer avlidit på grund av hiv/aids
- Alla gravida och blodgivare screenas för hiv

Antal nya hiv-diagnoser i Sverige

